

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויחי תשע"ד

חטאי גדולי האומה - שריטה קלה ביהלום

מה היה חטאו של ראובן?

יעקב אבינו אומר: "ראובן, בכרי אתה... יָתָר שָׂאת וַיָּתָר עָז" (בראשית מט, ג). כבכור פני, ראוי היית להיות יָתָר על אחיך ככהונה ובמלכות, ולקבל פי שנים בנחלת א"י (אונקלוס שם). ואולם, "פָּחַז פְּמִים - אֶל תּוֹתֵר" (שם, ד). בגלל מידת פחזותך, לא תזכה להיות יָתָר על אחיך, ומעלות רוחניות אלו ינתנו לאחרים. [כהונה - ללוי, מלכות - ליהודה, ופי שנים בנחלה - ליוסף (חלק אחד למנשה, וחלק אחד לאפרים)]. ובמה התבטאה פחזותך? - "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ" (שם), כפי שמסופר בפרשת וישלח: "וַיִּלְךְ רָאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּילֶגֶשׁ אֲבִיו" (שם לה, כב).

והנה, חז"ל אמרו, "כל האומר ראובן חָטָא, אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). והדברים תמוהים לכאורה: הרי בכתוב מפורש שראובן חָטָא, וגם יעקב מדבר על כך שראובן חטא. וא"כ, איך אומרים חז"ל, "כל האומר ראובן חָטָא אינו אלא טועה"? התירוץ הוא, שחז"ל לא התכוונו לומר שראובן לא חטא כלל. חז"ל התכוונו רק לומר, שראובן לא חָטָא בַּחֲטָא הכתוב בו, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, אלא היה כאן חטא אחר, קל הרבה יותר.

מה היה, אפוא, חטאו האמיתי של ראובן? בגמרא מובאות כמה דעות בזה. לפי דעה אחת, ראובן ביקש לחטוא עם בלהה, אך למעשה לא חטא (שם). ולפי דעה אחרת בגמרא, אפילו מחשבת חטא כזה לא עלתה על לבו, וכל חטאו היה, "שבבלב מצעו של אביו¹, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה"² (שם). "ולמה בלבב? - שכשמתה רחל, נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים, ונתנה באהל בלהה. בא ראובן ותבע עלבון אמו (לאה). "אמר: אם אחות אמי (רחל) היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי (בלהה) תהא צרה לאמי"? (שם) בשלמא רחל היתה מתאימה להיות צרה ללאה אמי, שכן גם רחל היא מן האמהות הקדושות, קאמי. אבל בלהה, שפחת רחל, גם היא תהיה צרה לאמי?! ... אמנם בלהה היא צדקת, אבל לא כמו אמי! היא אינה נמנית בין האמהות הקדושות! מה שמניע אפוא את ראובן, הוא חשבון של כיבוד אם. לכן הלך ובלבל מצעו של אביו.

ובכל זאת, מעשהו של ראובן אינו מעשה ראוי. היה צריך להתחשב יותר בכבודו של יעקב. הרי יעקב הוא אביו, והוא רבו, והוא גדול הדור ונביא - היה צריך לסמוך עליו, שאם מצא לנכון לחיות עם בלהה בחיי לאה אמו, ודאי שיש לו איזה שיקול לנהוג כך (עי' רש"י שם ד"ה אחת של שכניה); וגם אם אינו מבין את השיקול של אביו, היה לו לשאול אותו בדרך כבוד, ולא לבלבל את יצועיו³. לרוב היתותו לשמור על כבוד אמו, פגע ראובן בכבוד אביו. זוהי הפחזות. פעולה פזיזה מדי, ללא שיקול דעת מספיק.

מדוע אי אפשר לפרש שראובן אכן חטא עם בלהה?

אחת הראיות לכך שלא היתה עבירה של עריות במעשה בלהה, היא מתוך דברי התוכחה שאומר יעקב לראובן בפרשתנו. יעקב אומר: "ראובן בכרי אתה, פָּחַז וַרְאִשִׁית אוֹנִי... פָּחַז פְּמִים אֶל תּוֹתֵר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ, אַז חָלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה". מה פירוש "פָּחַז פְּמִים"? האם כל הבעיה כאן היא הפחזות? הרי היה צריך להוכיחו בלשון חריפה הרבה יותר: נואף! מושחת! טמא שבטמאים! אלא מוכח מכאן, שמעשהו של ראובן לא פָּלַל עבירת עריות כלל, ולכן כל הטענה כלפיו היא רק, שהיה "פָּחַז פְּמִים"⁴. היתה לך פחזות, ומידה זו שוללת את האפשרות שתהיה מלך או כהן. כי מלך, אסור שיהיה פחז כמים. צריך להיות מתון במעשיו, ולא לפעול עד שישקול בדעתו היטב מה טוב לָעָם⁵. למשל, ביציאה למלחמה, צריך לשקול היטב, האם כדאי בכלל לצאת למלחמה, ואם כן - איך לנהל אותה. זהו נושא שצריך בו שיקול דעת רב, ומלך שהוא פחז כמים, לא ישקול את הדברים עד הסוף. גם כהן אסור שיפעל בפחזות. עליו להיות מיושב היטב בדעתו, איך לעשות את העבודה ואלו כוונות לכוין בה, "וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֵל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר" (ויקרא י, י) - בין עבודה קדושה למחוללת (רש"י שם). גם הכהונה וגם המלכות אינן ראויות למי שהוא פחז כמים, ועל כן מעבירים אותן מראובן, ומוסרים אותן לאַחֲיוֹ.

עוד ראייה שהביאו חז"ל לכך שלא היתה כאן עבירה של עריות מצד ראובן, שהרי בניו עתידים לעמוד על הר עיבל (דברים כז, יג) ולומר "אָרוּר שֹׁכֵב עִם אִשֶּׁת אָבִיו" (שם, כ). "אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארוור שוכב עם אשת אביו, ויבוא חטא זה לידו"? (שבת נה, ב) ממילא מוכח מזה, שלא היתה כאן עבירה של אשת אב או של אשת איש אצל ראובן.

עוד יש להוכיח שלא היתה כאן עבירה של עריות, שהרי חז"ל אמרו על יוסף, "באותה שעה (שעמד לחטוא עם אשת פוטיפר) פָּאָתָה דְמוֹת דְיוֹקְנֵי שֵׁל אַבְיוֹ וְנִרְאָתָה לוֹ בַחֲלוּן. אָמַר לוֹ: יוֹסֵף! עֲתִידִין אַחִיךָ שִׁפְתָּבוֹ עַל אַבְנֵי אַפּוֹד וְאֵתָה בִּינֵיהֶם. רְצוּנְךָ שִׁמְחָה שִׁמְךָ מִבִּינֵיהֶם"? (מיד פרש יוסף ולא חטא (סוטה לו, ב). והנה, גם ראובן נכתב על אבני האפוד. הוא לא הפסיד את חלקו באבני האפוד בגלל חטאו. ממילא יש מזה ראייה, שלא עשה עבירה חמורה כמו שיוסף עמד לעשות, אלא עבירה אחרת. לא עבירה של עריות.

בעל 'הכתב והקבלה' מביא ראייה יפה מלשון הכתוב עצמו, שלא היה שום מעשה של גילוי ערוה בין ראובן לבלהה. יש הרי הבדל בתורה, בין לשון הליכה ללשון ביאה. הליכה מציינת תמיד יציאה, וביאה מציינת כניסה. כשמשא מצטווה לפגוש את פרעה על היאור, מחוץ לארמונו, נאמר לו: "לֵךְ אֶל פְּרֹעֶה" (שמות ז, טו). לעומת זאת, כשנצטווה לפגוש את פרעה בארמונו, נאמר לו: "בֹּא אֶל פְּרֹעֶה" (שם, כו; ט, א; י, א). והנה, במעשה בלהה נאמר "וַיִּלְךְ רָאוּבֵן" (בראשית לה, כב), ולא "ויבא ראובן". משמע, שהלך ועשה דבר שנהוג לעשותו

תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט) וגזרת "הַרְבֵּה אַרְבֵּה עֲצָבוֹנָה וְהַרְבֵּה" (שם, טז).

גם ישעיהו הנביא חָטָא בחטא קל מאד. כינה את ישראל "עַם טָמֵא שֹׁפְטִים" (ישעיהו ו, ה), ומיד פפרו לו, כפי שמספר הנביא: "וַיִּנְעַף אֱלִי אֶחָד מִן הַשָּׁרְפִים⁹ וַיִּבְרָדוּ רֵצְפָה¹⁰, בְּמִן לֶקַח מֵעַל הַמְּזֻבָּח"¹¹. הגחלת היתה כל כך לוהטת - כלומר: במדרגה רוחנית כל כך גבוהה - עד שאפילו שָׂרְף, שהוא מלאך שכולו אש שורפת, לא היה מסוגל לאחוז בה¹², ומוכרח היה ליטול אותה באמצעות כלי¹³. כלומר, הפגם בדיבורו של ישעיהו היה כל כך דק, עד שאפילו למלאך לא היתה תפיסה והבחנה בו, ולכן גם לתיקון הפגם נדרשה גחלת רוחנית כל כך, שאפילו המלאך לא היה יכול לאחוז בה בלא אמצעי (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 283). ומה קורה? - "וַיִּנְעַף עַל פִּי וַיֹּאמֶר: הִנֵּה נִנְעַף זֶה עַל שֹׁפְטֵיךָ, וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחָטָאתְךָ תִּכָּפֵר" (ישעיהו ו, ז). כלומר, "בהתעלות זו לבר - על ידי המגע אל בחינה העליונה ההיא (של הגחלת) - כבר ממילא סר הפגם" (מכתב מאליהו שם).

מיד אח"כ שואל הקב"ה: "אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יִלְךְ לְנֹו?" (ישעיהו ו, ח) כלומר: מי ילך להוכיח את ישראל? (רש"י שם) "וְאָמַר, הַנְּנִי שְׁלַחְנִי"! ישעיהו מתנדב למלא את המשימה. בניגוד לנביאים אחרים, שמנסים להשתמט משליחות הנבואה - כמשה רבינו (שמות ג, יא. ועי' רש"י שם ד, י) וירמיהו הנביא (ירמיהו א, ו) - ישעיהו מתנדב מיד להיות נביא! צריכים להבין, שלהיות נביא המוכיח את ישראל, אין משמעות הדבר קבלת "שלישי" או "ששי" בכל שבת. השליחות להוכיח את ישראל כרוכה היתה בסבל וברדיפות, כפי שאומר ישעיהו בעצמו: "גִּוִי נִתְּתִי לְמַפִּים וְלִחְיִי לְמַרְטִים, פָּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִפְּלִמּוֹת וְרִק" (ישעיהו ג, ו). קבלתי את שליחות הנבואה, למרות שידעתי שבכך הפקרתי את עצמי לקבלת מכות, למריטת זְקֵנִי, וליריקות בְּפָנָי. ישעיהו מוכן לסבול את הרדיפות והיסורים הללו, כדי לנבא בשפתיו בשם ה'¹⁴, ולתקן בזה את החטא שחטא בשפתיו. כך הוא עושה במשך שמונים שנה, לערך¹⁵, וכל זה בזמן שהמקדש קיים, ויש שעיר המשתלח, המכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה (רמב"ם הלכות תשובה פ"א ה"ב), וכל שכן עם תשובה, וישעיהו ודאי עשה תשובה, ואף על פי כן, לאחר כשמונים שנה - נהרג ישעיהו ע"י מנשה מלך יהודה ע"י פגיעה בפי ו, מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, שְׁפִינָה את ישראל בכינוי בלתי מכובד!¹⁶ (עי' יבמות מט, ב) כל תשובתו של ישעיהו, וכל הרדיפות והיסורים שעבר, ושמונים ימי כפורים שעברו מאז חָטָא, ושמונים שעירים שהוקרבו בהם - לא הספיקו לתקן ולמחוק לגמרי אפילו חטא קל כזה. כי לדרגה התחתונה של התשובה - קל מאד להגיע. "פִּי קָרוֹב אֶלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד, וּבִלְבָבְךָ לְעֲשׂוֹתוֹ"⁸ (דברים ל, יד), אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל הדרגה התחתונה של הסולם, אבל קשה מאד להגיע לדרגה העליונה. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, ראה יעקב ברוח קדשו שיעור לא הצליח לנקות עצמו לגמרי מאותו חטא, ועל כן הוכיחו.

"אינו אלא טועה" - בהבנת כל התורה כולה!

בענין הלשון "אינו אלא טועה", יש ששאלו, למה נקטו חז"ל לשון ארוכה, "כל האומר ראובן חָטָא, אינו אלא טועה"? למה לא אמרו בקצרה, "כל האומר ראובן חָטָא, טועה"? נראה לעניות דעתי, שחז"ל רצו לרמז לנו בזה, שהאומר "ראובן חטא" טועה לא רק בהבנת מעשה בלחה, אלא בכל גישתו לתורה הוא טועה! הוא "אינו אלא טועה" - בכל מקום ומקום שלומד בתורה! מדוע? מפני שכל התורה כולה מלמדת אותנו, עד כמה רחוקה הקדושה מן הטומאה,

מחוץ לבית, ולא דבר שמקובל לעשותו בתוך הבית⁶. ועל כרחק שלא מעשה אישות היה כאן, אלא מעשה אחר - שהלך והשפיל את כבודה של בלחה, לומר שהיא רק "פִּילְגָשׁ אֲבִיו", ולא אשתו, ואינה ראויה למעמד הנכבד שניתן לה, להיות אשת יעקב. [נפירוש "נִי לֵךְ רְאוּבֵן" הוא - שהלך לחוץ, ואמר דברים אלו בְּפָנָי פֶּל, בְּחוּצוֹת⁷. ופירוש "וַיִּשְׁפֹּב אֶת בְּלָחָה" הוא - שהשפיל והוריד ו"השכיב" את כבודה (עי' ב"הכתב והקבלה" שם)].

דעה נוספת בענין חטאו של ראובן

הזכרנו את דברי חז"ל - לפי דעה אחת בגמרא - שמה שנאמר "וַיִּלְךְ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁפֹּב אֶת בְּלָחָה פִּילְגָשׁ אֲבִיו", אין לפרשו כפשוטו, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבבלב מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב". ואולם, יש גם דעה אחרת בגמרא, ולפיה ראובן אכן בא על בלחה (שבת נה, ב). ואולם גם לפי דעה זו צריכים להבין, שאין מדובר במעשה שנבע מתאוה שפלה ח"ו, אלא במעשה שנעשה מהטעם שהזכרנו לעיל - חשבון של כיבוד אָם. מחמת חשבון זה, הלך ראובן ועשה מה שעשה, כדי למנוע את אביו מלחיות עם בלחה.

ובכל זאת, לדעה זו, שראובן אכן בא על בלחה, גם אם נעשה הדבר שלא מתוך תאוה, אלא מתוך חשבון של כיבוד אָם, צריך להבין: איך מגדיר יעקב מעשה זה בלשון עדינה כל כך - "פְּחָז פְּמִים"? והרי יש כאן עבירת עריות, שהיא מעבירות החמורות שבתורה, ומאי נפקא מינה מאיזה מניע נעשתה?

התשובה לשאלה זו היא, שתוכחתו של יעקב לראובן (שהיתה בסוף ימיו של יעקב, על סף מותו), נאמרה לאחר שראובן עשה כבר תשובה על חטאו. ראובן עָרַךְ תעניות וסגופים כדי לכפר על חטאו (רש"י בראשית לו, כט), וחז"ל אף אומרים (ב"ר פד, ט), שזכה בגלל זה שִׁצְא ממנו הושע הנביא שאמר: "שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֶלְקֵיךָ" (הושע יד, ב). ברור אפוא, מדוע לא הוכיח יעקב את ראובן על מעשה בלחה בלשון חריפה. שכן ראובן בעל תשובה היה, ואין מזכירין לבעל תשובה מעשיו הראשונים (ב"מ נח, ב).

מעתה יש לשאול להפך: אם עשה ראובן תשובה על מעשה בלחה, מדוע מוכיח אותו יעקב על מעשה זה (אם כי בלשון רכה)? הרי שב בתשובה, ומה עוד רוצים ממנו?

התשובה היא זו: נכון שראובן עשה תשובה. אבל תשובה שלמה שתתקן את קלקול החטא במלואו - איננה דבר קל כל כך. אמנם קל מאד לעשות תשובה, "פִּי קָרוֹב אֶלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לְעֲשׂוֹתוֹ"⁸ (דברים ל, יד), אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל הדרגה התחתונה של הסולם, אבל קשה מאד להגיע לדרגה העליונה. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, ראה יעקב ברוח קדשו שיעור לא הצליח לנקות עצמו לגמרי מאותו חטא, ועל כן הוכיחו.

תשובתם של גדולי עולם, שלא הספיקה

הקושי להגיע אל קצה סולם התשובה, קיים גם אצל גדולי עולם. למשל, אדם הראשון. אדם הראשון עבר על "מצוה קלה" (שבת נה, ב) שהטיל עליו הקב"ה, שלא לאכול מעץ הדעת, וישב אחר כך מאה ושלשים שנה בתענית ובסיגופים (עירובין יח, ב), ונדאי הועילה לו תשובה זו לזכות לחיי העוה"ב. ואף על פי כן, למצב שהיה קודם החטא לא חזרנו. הגזירה שבני אדם ימותו בסוף ימיהם, קיימת עד עצם היום הזה, וכך גם גזרת "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ

פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַחֲזָקָה" וגורם למותו. בכך הביא דוד על אוריה את העונש המגיע לו, והתיר לעצמו את אשתו למפרע [כל היוצא למלחמת בית דוד, כותב גט כריתות לאשתו] (שבת שם).

מה בכל זאת היה החטא בכל התכנית הזו? - חילול השם. "אָפֶס פִּי נֶאֱזַן נֶאֱזַתָּ אֶת אֵיבֵי ה' בְּדָבָר הַזֶּה" (שמו"ב יב, יד) - נתת פתחון פה לאויבי ה', לומר שלא הרגת את אוריה אלא כדי לקחת לעצמך את אשתו. לא מבינים שהרגת אותו בגלל שהיה מורד במלכות. "היה לך לדונו בסנהדרין" (שבת שם), ואז כולם היו רואים שהוא נדון כמורד במלכות, ולא לשלוח אותו להֶהָרַג בחזית המלחמה עם בני עמון, שבזה נתן פתחון פה לאויבי ה' לומר שמשח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל הוא שופך דמים ומגלה עריות, ואין לך חילול השם גדול מזה. זהו שאומר אח"כ דוד במזמור התשובה שלו: "לֵךְ לְבַדְּךָ חֲטָאתִי" (תהלים נא, ו), כלומר, לא היתה בהריגת אוריה ובלקיחת אשתו עבירה בין אדם לחברו, אלא רק בין אדם למקום - עבירת חילול השם (זוהר שמות קו, ב).

זהו גם מה שאומר לו נתן הנביא: "וְאִתּוֹ הֶרְגַתְּ בְּתָרְבִּי בְּנֵי עֲמוֹן" (שמו"ב יב, ט). מהי ההדגשה "בְּתָרְבִּי בְּנֵי עֲמוֹן"? אמרו חז"ל, שבא הנביא לומר לו בזה, שהטענה כלפיו אינה על עצם מה שהרג את אוריה, שכן אוריה מורד במלכות היה, וראוי היה להרגו. הטענה היא רק על כך שהרג את אוריה בחרב בני עמון. שכן מנהג העמונים היה, שהיו חוקקים על חרבותיהם דיוקן של עבודה זרה שלהם, וכשהיו מנצחים, היו אומרים שהעבודה זרה שלהם היא שניצחה (זוהר שמות קז, א). אינני יודע אם צריך לפרש את דברי דווקא כפשוטם, שהיה כתוב על חרב בני עמון שם של עבודה זרה. אפילו אם לא כתוב שם, הכוונה היא שכשגויים מתגברים על ישראל, הם אומרים: "דָּרְנוּ רָמָה, וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת" (דברים לב, כז), והרי זה חילול השם נורא.

למה מתבטא הכתוב בחריפות על חטאיהם של אישי

התנ"ך?

והנה, אם ראובן ודוד (ועוד אחרים שמוזכרים בגמרא) לא חטאו בחטא החמור שנזכר בהם, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, מדוע מתבטא עליהם הכתוב בלשון בוטה כל כך, כאילו חטאו בגופה של עבירה?

נסביר את הדבר במשל: משל לשריטה קטנה שנשרטה בגופו של חפץ מסויים. אם החפץ הוא מרגלית יקרה - השריטה מורידה את ערכו באופן ניכר. מה שאין כן, אם בגרוטאה של מתכת עסקינן - השריטה אינה מעלה ואינה מורידה מאומה. כדי לפגום בערכה של גרוטאת מתכת, יש לפגום בה פגימה הרבה יותר רצינית מאשר שריטה קלה. כך גם לגבי היחס בין ראובן לאנשים פשוטים. הפגם הנגרם לראובן ע"י העוון הקל שעשה, אינו יכול להגרם אצל אדם מן השורה אלא ע"י שיעבור עבירה חמורה מאד. לכן, כדי שנבין עד כמה פגם המעשה שעשה ראובן בערכו, מתאר לנו הכתוב את מעשהו כמעשה חמור לפי ערכו. כך גם לגבי דוד המלך, וכך לגבי כל האחרים שאמרו עליהם כן, כבני עלי, ובני שמואל, ושלמה המלך ועוד (שם נה, ב - נו, ב).

צריך לדעת לקרוא תנ"ך במשקפים של חז"ל. לא "בגובה העיניים", אלא בגובה של חז"ל. להכיר שאנשי התנ"ך הם אנשים גדולים עד מאד, שאיננו יכולים בכלל לשפוט אותם. ונזכר בע"ה לראות משיח בן דוד במהרה בימינו, אמן.

ועד כמה מדובר בשני הפכים קטביים, שעולם ומלואו מבדילים ביניהם, ואין שום אפשרות שידורו בכפיפה אחת. ואם כן, לא יתכן שאדם מצד אחד ישל בעבירה כל כך חמורה ובתאוה כל כך שפלה, ומצד שני שמו יכתב על אבני החושן והאפוד לזכרון לפני ה' (שמות כח, יב; ושם, כט), להיות מליץ יושר על עם ישראל. מי שחושב שהדבר יתכן - אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. הוא אינו מבין כלל את התורה, ואת היסוד הגדול המונח בה, שקדושה וטומאה אינן הולכות יחד.

גם על דוד המלך אמרו חז"ל, "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (שבת נו, א), וגם כאן הפירוש הוא, שלא רק בהבנת פרשת דוד ובת שבע הוא טועה, אלא בהבנת כל התורה כולה הוא טועה. אמנם אי אפשר לומר שדוד לא חטא כלל, שהרי נתן הנביא הוכיח אותו על מה שעשה (שמו"ב יב), וגם דוד עצמו חיבר מזמור שבו הוא מתנודה ומבקש כפרה על מה שקרה (תהלים נא), אבל לומר שדוד חָטָא במה שמשמע מפשוטו של מקרא - בְּתַאֲוַת עריות ובשפיכות דמים - האומר כן אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. כי לא יתכן לצלול לתהומות של חטא וטומאה בלילה, ובבוקר לקום ולומר "חֲטָאתִי לַה'" (שם, יג), ולחזור להיות "מְשִׁיחַ אֱלֹקֵי יַעֲקֹב וְנֹעִים זְמֵרוֹת יִשְׂרָאֵל" (שמו"ב כג, א) ששורה עליו שכינה כדי לחבר את ספר תהילים, ושאלו מחכים בכל יום לִבְנוֹ שִׁיבּוֹא ויגאלנו. מי שאומר כן, אינו מבין את הריחוק הגדול שבין הקדושה והטומאה, עד כמה הם אינם הולכים יחד. הוא אינו מבין מה זה חטא, ועד כמה החטא מרחיק את האדם מן הקב"ה.

הרמב"ם הרי כותב: "אין הנבואה חלה אלא על... גבור במדותיו, שלא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר שבעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד" (הלכ' יסודי התורה פ"ז ה"א). והנה, דוד - נביא היה (ע"י מו"ק טז, ב וברש"י שם ד"ה מכלל דאיכא ראשונים), ואם נביא הוא רק מי שאין יצרו מתגבר עליו בשום דבר שבעולם, הרי שאם מצאנו בכל זאת שנכשל באיזה דבר, הרי שאין זה אלא טעות בחשבון, ולא התגברות היצר.

"לך לבדך חטאתי"

מה היה החשבון (המוטעה) שעשה דוד המלך? - אומרים חז"ל, שדוד ראה ברוח הקדש שֶׁבַת שבע ראוייה היתה לו מששת ימי בראשית¹⁷ (סנהד' קז, א), ושעתיד לצאת ממנה מלך המשיח. והרי גם ממנו צריך לצאת מלך המשיח! ממילא הוא מבין, שהוא מוכרח לקחת לשם כך את בת שבע, ולהעמיד ממנה ולדות. וכיון שדוד כבר לא היה צעיר באותה שעה, הוא כבר מתקרב לימי הזקנה, הוא חושב לעצמו: "אם לא עכשיו אימתי? צריך לקחת את בת שבע בזריות! וטעותו היתה, שדחק את הקץ והקדים את המאוחר. ובלשון חז"ל - "אֶכְלָה פָּגָה"¹⁸ (שם). לא היה צריך להזדרז כל כך. הקב"ה היה שולח לו את בת שבע בכל אופן, ולא היה לו לנקוט אמצעים מיוחדים כדי להשיגה. אבל עצם המחשבה היתה נכונה, שצריך להעמיד משיח לישראל מבת שבע.

ובנוגע להריגת אוריה אמרו חז"ל, שאוריה מורד במלכות היה, וחייב מיתה (שבת נו, א. וע"י רש"י ותוס' שם, שנחלקו במה התבטאה מרידתו. נולענ"ד גם בכתבי של הפוסק נרמו שאורייה מורד במלכות היה. אוריה אומר לדוד: "מִיָּד וְחַי נִפְשֵׁךָ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה" (שמו"ב יא, יא). "חַיָּךְ" - ביו"ד אחת. ללמדנו, שמשקל חיי המלך היה חסר אצלו. הוא אינו מחשיב מספיק את חיי המלך). דוד שולח אפוא את אוריה "אֶל מוֹל"

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. נאמרו כמה פירושים בזה, מהו "בלבל מצעו של אביו", ואכמ"ל.
2. עי' מהר"ל בחידושי אגדות (שבת נה, ב ד"ה מתוך), למה נחשב לראובן בלבול מצעי אביו, כאילו שכב עם בלהה.
3. יש מי שבאר, שמפני זה ראובן הוא זה שהתעורר אח"כ יותר מכל אחיו למנוע את הריגת יוסף ולהשיבו אל אביו [ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם, השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו] (בראשית לו, כב). וכן אח"כ, "וישב ראובן אל הבור, והנה אין יוסף בבור, ויקרע את בגדיו. וישב אל אחיו ויאמר, הילד איננו ואני אנה אני בא" (שם, כט-ל). וכתב שם רש"י (בפירוש שני), שראובן לא היה שם בשעת המכירה, מפני שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו. וקשה: האם עכשיו הזמן ללכת ולעסוק בתיקוני תשובה על חטא שחטא לפני כמה שנים?! ומשמע קצת שיש איזה קשר בין הענינים. ויש לפרש, שראובן הבין, שמה שהאחים לא מתעצצים עם אביהם בעניניו של יוסף, זהו מפני שלמדו ממנו לנהוג כך, שפסק בעניני יצועי אביו מבלי לשאול את אביו; ובההרהר דרך לאָחיו, שאפשר לפסוק גם בלי לשאול את הגדול. וכשראה למה גרמו מעשיו, שאפילו בעניניו פשוט פסקו בלי לשאול את הגדולים והזקנים - ניסה למנוע את הוצאת גזר הדין לפועל. ולכן עתה התעורר ביותר לעשות תשובה על הדבר, והלך לעסוק בשקו ובתעניתו. ומשראה שבינתים נמכר יוסף לישמעאלים - "ויקרע את בגדיו... ויאמר: הילד איננו ואני אנה אני בא" ! הכל קרה בגללי! ("מגד גבעות עולם" להג"ר מיכל זלמן שורקין ח"א עמ' מ"ט)
4. כעין זה הוכיחו בירושלמי (כתובות פי"ג ה"א), שהחטא הכתוב אצל בני עלי - "אשר ישפכן את הנשים הצבאות פתח אהל מועד" (שמו"א ב, כב) - אינו כפשוטו, אלא היה קל הרבה יותר. (שלא מיהרו להקריב את קרבנותיהן, ועל ידי זה התעכבו בשילה ולא חזרו הביתה לבעליהן). ומהי ההוכחה לזה? ההוכחה היא מזה שהנביא מוכיח את בני עלי על עבירות קלות יחסית (שמו"א ב, כט), ולא מזכיר כלל עבירה של עריות. על כרחך שזה כל מה שהיה שם - עבירות קלות בלבד.
5. ועי' רש"י (שמו"א ט, יז) על כח האפוק והריסון שצריך להיות למלך, וממנו צריך להיות נאצל כח זה על כל העם.
6. ובאמת, אצל יוסף, שנאמר בו: "נִבְאָה הַבְּיָתָה לְעֵשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ" (בראשית לט, יא), יש מחז"ל שדרשו, שהכונה היא, שבא לעבור עבירה עם אשת פוטיפר (סוטה לו, ב). וכתבו התוס': "נראה, משום דהוציאנו [הכתוב] בלשון ביהא, ויבא הביתה, קא דייק" (תוס' שם ד"ה לעשות). והיינו, מדלא קאמר "וילך" הביתה, שאז משמעות הכתוב היתה, שהלך לעשות שם דבר שנהוג לעשותו גם בחוץ.
7. ועי' מה שכתב הרמב"ן בביאור הלשון "נִבְאָה הַבְּיָתָה לְעֵשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ" (רמב"ן שמות ב, א).
8. לדעת הרמב"ן הכוונה היא למעשה התשובה.
9. הוא המלאך מיכאל (ברכות ד, ב).
10. גחלת (רש"י), והוא כמו "רשפה" בשי"ן ["רְשָפִיָה רְשָפִי אֶשׁ" (שה"ש ח, ו)], כי אותיות זסר"ץ (שמוצאן מן השניים) מתחלפות לפעמים זו בזו (עי' רש"י ומצודות). וכאן התחלפה השי"ן בצד"י. ובמדרש אמרו: "רְשָפָה - רוץ פה. רְצוץ פה למי שאמר דלטוריא על בני" (שהש"ר א, ו).
11. הוא מזבח של מעלה, שמיכאל עומד ומקריב עליו קרבנות (עי' מנחות קי, א). [ומה הוא מקריב? יש מי שאומר - נשמותיהן של צדיקים. ויש מי שאומר - כבשים של אש (תוס' שם ד"ה ומיכאל)].
12. מפני שהאש שנטל השרף מעל המזבח "היה אש דשכינה, שהיא אש אוכלה אש (יומא כא, ב), ועל כן לא היה יכול השרף ליטול", למרות שגם הוא עצמו היה עשוי מאש (פרי צדיק, פרשת פקודי אות ד).
13. ומבואר במדרש, שכלי אחד לא הספיק לו, וכשניסה ליטול את הגחלת במלקחת אחת - עדין היה נכונה ממנה! רק כאשר השתמש בשני כלים - מלקחת בתוך מלקחת ("מְלַקְחִים") - אז הצליח ליטול את הגחלת (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ו). וצ"ע מאי שנא כלי אחד משני כלים, ומהו עומק הענין בזה.
14. עי' רש"י (שמות ז, א) ורשב"ם (בראשית כ, ז), שנבואה היא מלשון "ניב שפתיים".
15. אולי לא נרדף במשך כל הזמן הזה, שכן בחלק גדול מתקופת נבואתו היו מלכים צדיקים ביהודה - עוזיהו יתם וחזקיהו - ואולם בחלק מתקופה זו מלך ביהודה אחז הרשע, ואז כנראה התקיימו הדברים האלו, ש"גְּוִי נְתַתִּי לְמַכִּים" וכו'.
16. חז"ל, הם שמסרו לנו כן להדיא, שישעיהו נהרג מפני אותו חטא בפיו, "דאמר בתוך עם טמא שפתיים אֲנִי יֵשֵׁב" (יבמות מט, ב). והנה, מנשה שהרג את ישעיהו, לא ידע (כנראה) שעל כך הוא נהרג. ובכל זאת, גם מנשה, דן והורג את ישעיהו בגלל חטא שחטא בפיו (לדעתו של מנשה) - שהיו נבואותיו סותרות את נבואתו של משה רבינו, [כמבואר בגמ' (שם). ואולם הגמ' מבארת מיד, שאין שום סתירה בין הנבואות, והכל מיושב]. וכנראה טענתו של מנשה היתה, שישעיהו אמר את הדברים מעצמו, ולא מפי ה' (שהרי הם סותרים לדברי תורה). ואולי רצו בשמים לרמוז בזה לישעיהו לפני מותו, על מה הוא נהרג - על שאמר דברים מפי עצמו, ולא מפי ה'. [עי' רש"י (שם ד"ה נסרוה לפומיה) שכתב: "ומשום הכי איענש לנסורי פומיה, משום דקרינהו לישראל 'עם טמא שפתיים' מדעתו, שלא צוה לו הקב"ה, ולא מחמת תוכחה". ועי' גם "פרי צדיק" (פקודי אות ד) שבאר באופן אחר קצת].
17. והטעם שלא ניתנה לו מיד, מבואר בחז"ל, שכאשר רצה דוד לכרות את ראשו של גלית (לאחר שִׁחְרָגוּ), לא היה יכול, כי כובע הנחושת שהיה על ראש גלית (שמו"א יז, ה) היה סגור ומסוגר באין אפשרות לפתחו, ורק נערו של גלית, "נִשְׂא הַצֶּנֶה הַהַלֵּף לְפָנָיו" (עי' שם, ז), ידע איך לפתחו. ונדר לו דוד נדר לתת לו בת ישראל לאשה, כדי שיפתח לו את הכובע, ופתח לו. אמר הקב"ה לדוד: "בנות ישראל אתה מחלק? ! חיידך, אשתך נתונה לו" ! והיא בת שבע הראויה לדוד. כי הנער נושא הצנה - אוריה החתי היה, והיה נכרי ונתגייר, [ולכן נקרא "החתי"'], ונתן לו דוד את בת שבע בת אליעם לאשה ("כלי יקר" שמו"א יז נא, בשם מדרש חז"ל; מובא גם ב"מרכבת המשנה" על הרמב"ם הלכו' איסורי ביאה פי"ג ה"ב).
18. ב"חשק שלמה" עמ"ס סנהדרין (קז, א) הביא מלקוטי הש"ס להארי"ז, שחז"ל נקטו כאן מליצה זו - "שְׂאֲכֵלָה פְּנָה" - כי בלשון חז"ל נקראות התאנים "בנות שבע" (מעשרות פ"ב מ"ח), ולכן אמרו חז"ל על בת שבע, "שְׂאֲכֵלָה פְּנָה", דהיינו - תאנה שלא נתבשלה כל צרכה.